УДК 330.142
DOI: 10.15587/1729-4061.2021.225772

Оцінка інтелектуальної власності: розробка інформаційно-методичного забезпечення в умовах обмеженої інформації

Т. В. Момот, М. Ю. Карпушенко, С. М. Прилипко, Н. Ю. Мущинська, Д. Т. Момот

Оцінка інтелектуальної власності є важливим процесом комерціалізації науково-технічних розробок підприємств усіх форм власності. Це здійснюється для визначення вартості об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ) у зв'язку з передачею прав власності (купівлі, продажу) на відповідний об'єкт, укладанням ліцензійного договору на використання ОІВ, врахування ОІВ в бухгалтерському обліку, внесенням до статутного капіталу тощо. За таких умов проблема недооцінки ОІВ суттєво знижує ефективність і результативність діяльності підприємств. При цьому унікальність багатьох видів інтелектуальних активів та неможливість їх візуальної оцінки обумовлюють доцільність систематизації методичних підходів до оцінки вартості ОІВ для забезпечення об'єктивної оцінки вартості інтелектуальної власності. Це сприятиме збільшенню прибутковості та вартості бізнесу підприємства.

Метою дослідження є розробка теоретико-методичних положень та обґрунтування практичних рекомендацій щодо удосконалення інформаційно-методичного забезпечення оцінки вартості нематеріальних активів підприємства з врахуванням вимог нормативних документів та наявності необхідної інформації. За результатами дослідження систематизовано методичні підходи до визначення вартості нематеріальних активів. За даними фінансових звітів проаналізовано вартість нематеріальних активів провідних підприємств України та їх частку в загальній вартості активів. Визначено особливості проведення оцінки нематеріальних активів відповідно до стандартів обліку, розроблено методичний підхід до оцінки вартості інтелектуальної власності, що дозволяє обґрунтовано обрати метод оцінки ОІВ на підставі аналізу наявної інформації.

Доведено, що відсутність об'єктивної інформації щодо вартості ОІВ суттєво знижує вартість активів підприємств України у порівнянні з провідними компаніями світу, що зменшує їх інвестиційну привабливість та не сприяє економічному розвитку.

Ключові слова: інтелектуальна власність, нематеріальні активи, дохідний підхід, порівняльний підхід, витратний підхід.

1. Вступ

В сучасних умовах цифрової економіки безперервно зростає кількість комерційних операцій, які здійснюються з об'єктами інтелектуальної вартості. До таких операцій належать:

− самостійне створення різноманітних об'єктів інтелектуальної власності;

− внесення інтелектуальної власності до статутного капіталу підприємства;

Поліграфія

− купівля та продаж підприємства (бізнесу);

− приватизація, акціонування, реорганізація (злиття, приєднання тощо) або реструктуризація діючого підприємства;

− купівля-продаж патентів і ліцензій; оцінка і облік нематеріальних активів підприємства та інші.

Оцінка інтелектуальної власності регламентована низкою законодавчих та нормативних документів. Так, згідно до Положення (Стандарту) Бухгалтерського Обліку 8 «Нематеріальні активи» (далі- П(С)БО 8) нематеріальний актив − це немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований [1].

Тобто права інтелектуальної власності за своєю сутністю є часткою нематеріальних активів. Тому підходи, за якими оцінюються нематеріальні активи, відповідно до певних законодавчих та нормативних документів [1, 2], цілком стосуються інтелектуальної власності.

Відповідно до норм п. 17 П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» [1] або Міжнародному стандарту бухгалтерського обліку 38 «Нематеріальні активи» (далі-МСБО 38 «Нематеріальні активи») [2], вартість таких витрат включає: заробітну плату робітників, що створювали такий актив, матеріальні витрати, інші витрати тощо. Інколи взагалі вартість таких власноруч створених нематеріальних активів взагалі не оцінена, оскільки витрати на створення не виділялися у окрему групу витрат та не враховувалися як вартість створеного об’єкту.

Згідно до законодавчих та нормативних документів [3−9] оцінка ОІВ проводиться певними регламентованими методами. Це є складним процесом, що базується на принципах, які відображають соціально-економічні фактори та закономірності формування вартості майна підприємства.

До об’єктів права інтелектуальної власності відносяться різні види нематеріальних активів, зокрема:

− об’єкти авторського та суміжних прав, включаючи право на різноманітні твори (літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми);

− об’єкти промислової власності (право на промислові зразки, винаходи, корисні моделі, торгівельні марки);

− інші об’єкти інтелектуальної власності (наукові відкриття, раціоналізаторські пропозиції, комерційні таємниці) тощо.

Інколи такі права не враховуються в обліку або оцінюються тільки за вартістю фактичних витрат, які були понесені у зв’язку з реєстрацією об’єкта інтелектуальної діяльності.

Все це призводить до отримання інвестором викривленої інформації, яка не відображає справедливої вартості об’єкту об’єктів інтелектуальної власності.

У той же час врахування об’єктів інтелектуальної власності дозволяє як створити додатковий актив, який представляє комерційний інтерес для третіх осіб, так і відстоювати свої інтереси в суді у разі наявності прецедентів використання таких активів іншими особами.

Відтак оцінка вартості будь-якого об’єкта права інтелектуальної власності є конче важливою для достовірної оцінки вартості таких активів перш за все у практичній діяльності підприємств. Це дозволяє здійснити оприбуткування до

For reading only

складу нематеріальних активів, провести подальшу переоцінку, оцінити вартість активів для подальшої продажі таких об’єктів.

Отже систематизація методичних підходів до оцінювання об’єктів інтелектуальної власності та визначення найбільш пріоритетного з них з урахуванням потреб користувачів і наявності необхідної інформації, є актуальним у сучасних умовах цифрових технології.

2. Аналіз літературних даних та постановка проблеми

Теоретико-методологічний базис дослідження формують наукові праці вчених стосовно застосування інформаційно-методичного забезпечення оцінки вартості ОІВ. Зокрема, доводиться, що за результатами здійснення аналізу змін у структурі інвестицій у всіх розвинених країнах світу протягом останніх 40 років значно збільшуються інвестиції в нематеріальні активи, тобто грошові кошти спрямовуються на придбання або створення інтелектуальних активів, пов'язаних зі знаннями (програмне забезпечення, дослідження і розробки (R&D), дизайн і конструкторські роботи, художні твори, дослідження ринку, навчання та нові бізнес-процеси тощо). Автори наголошують на складності процесів застосування сучасного інструментарію оцінювання вартості ОІВ, що передбачає врахування багатьох факторів [10].

Акцентування уваги на необхідності врахування таких факторів як: особливості ведення бізнесу, економічні умови та стратегічний менеджмент надає інший акцент процесу оцінки нематеріальних активів [11]. Такий підхід є важливим, але не враховує використання методів оцінки вартості ОІВ в умовах недостатності інформації.

Слід наголосити, що деякі дослідження [12] обмежується використанням методу дисконтованих грошових потоків в рамках доходного підходу до оцінки вартості ОІВ, що знижує обґрунтованість отриманих результатів та потребує удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення в напрямку посилення інтегрованого використання різних підходів до оцінки вартості ОІВ.

Втрата корисності нематеріальних активів та їх оцінка за міжнародними стандартами також є важливим предметом досліджень [13], при цьому не акцентується увага на особливості застосування методів оцінки нематеріальних активів.

Оцінка інновацій у бухгалтерському обліку проведена в роботі [14]. Підкреслюється, що у традиційному бухгалтерському обліку нововведення зазвичай визнаються витратами та не охоплюються поняттям активу, оскільки не відповідають суворим критеріям визнання. Пропонується вирішення цього питання за допомогою інтегрованої звітності, яка може використовуватися для оцінки інновацій з точки зору створення вартості компанії. При цьому автори не приділяють уваги аналізу методичних підходів до оцінки вартості нематеріальних активів.

Радикальним є рішення, що запропоновано в роботі [15], де зазначається, що застосування традиційних методик оцінки ОІВ є складним процесом, який не завжди дозволяє отримати бажаний результат. Автори запропонували комплексну модель оцінки, що поєднує сім показників патентної вартості. Ця методологія надає можливість особам, що приймають рішення, обирати рішення, що найкраще підходить для їхньої стратегії для досягнення майбутніх іннова-

Non-reprint

ційних цілей. Проте запропонований підхід можливо застосовувати тільки для окремих видів ОІВ, що обмежує його застосування.

За гіпотезою ефективних ринків, як стверджується в роботі [16], ціна акцій фірми відображає уявлення інвесторів про поточний та майбутній потенціал прибутку всіх її активів, включаючи як матеріальні, так і нематеріальні. При цьому доведено, що оцінка вартості такого виду нематеріального активу як бренд суттєво пов'язана із цінами на акції. Проте автори обмежуються лише дослідженням одного виду ОІВ та не застосовують різні методичні підходи до оцінка вартості ОІВ.

Враховуючи складність процесу оцінки нематеріальних активів, в роботі [17] пропонується відокремити три етапи визначення їх справедливої вартості. На першому етапі визначаються принципи, що становлять базис методики. На другому етапі проводиться дослідження міжнародного досвіду проведення справедливої оцінки нематеріальних активів. На третьому етапі здійснюється визначення для підприємств особливостей власної методики справедливої оцінки нематеріальних активів. Але ж в дослідженні пропонується підприємствам самостійно обирати методи оцінки нематеріальних активів, враховуючи витрати на проведення оцінки, ступінь невизначеності вимірів та інші. Варіантом рішення може бути саме аналіз можливостей використання методів з урахуванням наявності певної інформації.

Достатньо обґрунтованою є пропозиція, наведена у дослідженні [18] щодо оцінки за способом визначення економічного ефекту. Дійсно, це дозволяє вимірювати очікувані витрати і доходи від діяльності, що пов'язана з використанням нематеріальних активів, між відповідними звітними періодами з урахуванням показників економічності, ефективності та результативності. Такий підхід конкретизує визначення прибутку саме від використання нематеріальних активів, враховуючи такі основні критерії як достовірність, об'єктивність, універсальність, послідовність, надійність, адекватність, практичність. Автор наголошує на необхідності використання методів та параметрів, що мають бути зрозумілими [18], не звертаючи уваги на обмеженість або недостатність наявної інформації щодо оцінки вартості ОІА.

Проблема, яка пов'язана з порівнянням методів оцінки нематеріальних активів, розглядається в дослідженні [19]. Саме ця проблема є невирішеною. Стверджується, що до найбільш поширених методів доходного підходу відносяться методи прямої капіталізації, дисконтування грошових потоків, надмірного прибутку, роялті, звільнення від роялті. Автори стверджують, що застосування доходного підходу є домінуючим, але знов таки слід звернути увагу на відсутність необхідної інформації, що може перешкодити процесу оцінки.

Протягом останнього часу важлива увага приділяється впливу наслідків пандемії COVID-19 на всі аспекти життєдіяльності як людини, так і підприємств. В роботі [20] розглянуті аспекти впливу сучасної ситуації на інтелектуальну власність та її наслідки, особливостям обліку та оцінці інноваційної продукції в сучасних умовах. Проте автори не пропонують конкретні методи оцінки вартості нематеріальних активів з урахуванням відсутності необхідної інформації.

For reading only

Проаналізувавши основні концептуальні положення пропозицій, викладених в [10–20], слід зробити висновки, що сучасний стан інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки вартості ОІВ характеризується відсутністю єдиного підходу до оцінки вартості нематеріальних активів. Це пов'язано з тим, що кожен ОІВ є унікальним об'єктом і потребує застосування обґрунтованого інформаційно-методичного забезпечення для здійснення оцінки вартості ОІВ в із застосуванням обґрунтовано обраного методу оцінки ОІВ на підставі аналізу наявної інформації. Тому необхідним та своєчасним є узагальнення реалій оцінки нематеріальних активів, критичний аналіз методів оцінки, удосконалення інформаційної бази, на яку спирається проведення оцінки, та розробка рекомендацій щодо порядку проведення оцінки об'єктів інтелектуальної власності в умовах обмеженої інформації.

3. Мета та завдання дослідження

Метою дослідження є розробка теоретико-методичних положень оцінки ОІВ, що дозволить обґрунтувати практичні рекомендації щодо удосконалення інформаційно-методичного забезпечення цього процесу з врахуванням вимог нормативних документів та наявності необхідної інформації.

Для досягнення мети були поставлені наступні завдання:

– провести аналіз статистичних даних щодо вартості нематеріальних активів та їх частки в загальній вартості активів;

– дослідити особливості проведення оцінки нематеріальних активів згідно з міжнародними та національними стандартами обліку;

– визначити та систематизувати особливості проведення оцінки нематеріальних активів із застосуванням різних методичних підходів та наявної інформації;

– сформувати інформаційно-методичне забезпечення оцінки об'єктів інтелектуальної власності в умовах обмеженої інформації.

4. Матеріали та методологія оцінки об'єктів інтелектуальної власності

Теоретико-методичною основою дослідження стали наукові праці провідних учених в галузі оцінки вартості інтелектуальної вартості [10−20]. Інформаційна складова таких досліджень дала можливість визначити та систематизувати особливості оцінки ОІВ із застосуванням різних методичних підходів та сформувати інформаційно-методичне забезпечення такого процесу в умовах обмеженої інформації.

Законодавчі й нормативні акти у сфері, що регламентують застосування інформаційно-аналітичного забезпечення до оцінки вартості ОІВ [1−9], дали змогу провести аналіз підходів та визначити певні закономірності, які дозволили сформувати інформаційно-аналітичне забезпечення.

В основу дослідження покладено системний підхід, у межах якого застосовано такі методи: абстрактно-логічний аналіз – для визначення та систематизації особливостей проведення оцінки нематеріальних активів із застосуванням різних методичних підходів та наявної інформації, теоретичного узагальнення – для формування інформаційно-методичного забезпечення оцінки ОІВ, системного та статистичного аналізу – для визначення основних тенденцій інвесту-

Not a reprint

вання в нематеріальні активи та для проведення порівняльного аналізу показників вартості нематеріальних активів та їх частки у складі активів, графічний метод – під час наочного подання теоретичного та методичного матеріалу.

Дані, накопичені з джерел інформації, опублікованих на сайті Міністерства статистики України [21], Smida [22], офіційних веб-порталах підприємств [23, 24], Macrotrends [25] використані як інформаційна база дослідження.

На підставі показників Міністерства статистики [21] з використанням статистичних методів визначені тенденції змін інвестицій в нематеріальні активи за останні роки та їх частка в загальному обсягу інвестицій (табл. 1).

Таблиця 1

Інвестиції українських підприємств (статистичні показники), млн.долл. [21]

№	Усього	2015	2016	2017	2018	2019	Зміни 2019/2015
		11379,51	13210,89	15978,13	20901,48	26788,39	135,41
1	Інвестиції в матеріальні активи	10613,47	12775,98	15393,04	19587,16	25783,33	142,93
2	Інвестиції в нематеріальні активи	766,04	434,91	585,10	1314,32	1005,06	31,20
3	З них програмне забезпечення та бази даних	204,51	232,27	292,03	342,25	438,56	114,44
4	Частка інвестицій в нематеріальні активи	6,73	3,29	3,66	6,29	3,75	–44,28
5	Частка інвестицій в програмне забезпечення	1,80	1,76	1,83	1,64	1,64	–8,89

Примітка: перерахунок проводився за курсом національного банку України станом на 2015–2019 р.

З даних ресурсу Smida [22] та сайтів підприємств [23, 24], визначена вартість та частка нематеріальних активів деяких підприємств України на початок 2020 р. (табл. 2).

Показники ресурсу Macrotrends [25] дали змогу визначити вартість та частку нематеріальних активів світових компаній у загальній вартості активів (табл. 3).

Такі розрахунки надають інформацію щодо вартості нематеріальних активів та дозволяють зробити висновки щодо особливостей проведення оцінки.

For reading only

Таблиця 2

Вартість нематеріальних активів провідних компаній, тис. долл. [22−24]

№	Назва підприємства	Первинна вартість нематеріальних активів	Балансова вартість нематеріальних активів	Коефіцієнт зносу, %	Частка в загальній вартості активів, %
1	ПАТ Оболонь	1887,40	258,71	86,3	0,1
2	АТ Укртрансгаз	8792,21	5261,65	40,16	0,06
3	ДП НАЕК «Енергоатом»	24575,19	14941,17	39,2	0,15
4	АТ «Харківобленерго»	1137,34	663,98	41,6	0,3
5	АТ ДТЕК«Дніпро-вські електромережі»	2321,91	673,90	70,9	0,2
6	ПрАТ«Дніпроспецсталь»	2157,65	308,33	85,7	0,09
7	ПАТ "Арселор-міттал Кривий ріг»	27035,98	14538,47	46,2	0,34
8	ДП «Харківський машинобудівний завод ФЕД»	2627,63	2545,41	3,1	10,9
9	ДП «Українська геологічна компанія»	96,90	63,11	34,8	0,7
10	ПАТ «Мотор січ»	841,50	455,38	54,1	0,04

Примітка: перерахунок проводився за курсом національного банку України станом на кінець 2019 р.

Таблиця 3

Вартість нематеріальних активів світових компаній, млрд.долл. [25]

Назва підприємства	2019		2020	
	вартість нематеріальних активів	Частка в загальній вартості активів, %	вартість нематеріальних активів	Частка в загальній вартості активів, %
Walt Disney company (США)	103508	53	96862	48
Soft Bank Group (Японія)	101033	31	55054	16
Oraclecorp. (США)	49058	45.1	47507	41.1
Exxon Mobil Corporation (США)	37387	14	35187	13.8
Johnson&Johnson(США)	81282	51.5	81313	47.63
Boeing Company(США)	11398	8.5	10924	7,2
Facebook(США)	19609	14.7	19673	12,35
Intel(США)	37103	27.17	35997	22,93
Mastercard(США)	5438	18.6	5666	17.9
General Electic(США)	37387	14.0	35187	13.8

5. Результати дослідження оцінки об’єктів інтелектуальної вартості обговорення

5. 1. Проведення аналізу статистичних даних компаній щодо вартості нематеріальних активів та їх частки в загальній вартості активів

В сучасному економічному просторі застосовується поняття «Intellectual property appraisal” (англ) – визначення вартості обсягу прав на результати інтелектуальної діяльності, володіння якими забезпечує їх власнику певну вигоду. Така оцінка застосовується у багатьох країнах, але ж у ряді випадків інтелектуальна

Not a reprint

власність так і залишається недооціненою. Наприклад, вартість інтернет-сайтів, баз даних, комп'ютерних програм, що розробляються підприємствами для особистого використання, вартість торгівельних марок тощо. У більшості випадків вартість таких активів складається з вартості витрат на створення таких активів.

Аналіз інвестицій в нематеріальні активи (табл. 1) свідчить, що їх частка дуже мала. З наведених в табл. 1 показників слід зробити висновки, що інвестиції в нематеріальні активи зросли на 27,33 % за 2015−2019 рр., але не настільки, як інвестиції в матеріальні активи – на 135,77 %. З нематеріальних активів найбільше зросло програмне забезпечення − на 108,12 %. Якщо розглядати частку інвестицій в нематеріальні активи, то можна відмітити, що вона дуже мала і складає 3−6 %. При цьому ця частка суттєво скоротилися. Це свідчить або про те, що підприємства мало уваги приділяють розвитку інтелектуальної власності, не фінансують розвиток нових технологій, або не оцінюють об'єкти інтелектуальної власності відповідним чином.

Підтвердженням факту того, що українські підприємства не оцінюють відповідним чином нематеріальні активи, є показники нематеріальних активів, відображені у фінансової звітності українських підприємств (табл. 2). Дійсно, частка нематеріальних активів в загальній вартості активів всіх проаналізованих компаній менша 1 %. Виключення складає ДП «Харківський машинобудівний завод ФЕД», де частка нематеріальних активів становить більше 10 %.

Крім того, у всіх розглянутих підприємств частка нематеріальних активів окрім ДП «Харківський машинобудівний завод ФЕД» зношена на 30 % і більше. Тобто вони є застарілими і не відновляються. Показники фінансової звітності також відображають, що підприємства не проводять переоцінку нематеріальних активів, незважаючи навіть на те, що ці нематеріальні активи будуть надалі приносити підприємству економічні вигоди.

У той же час у Сполучених Штатах Америки вартість деяких компаній складається більш ніж на 50 % з нематеріальних активів. Це обумовлено з тим, що США – батьківщина значної кількості найкрупніших у світі IT-компаній, таких як Apple, Google и Facebook, оскільки інтернет є однією із «нематеріальних» сфер бізнесу. Підтвердженням цього висновку є розрахунки відсотка вартості нематеріальних активів у загальній сумі активів компаній-світових лідерів.

З наведених даних слід зробити висновки, що вартість нематеріальних активів в компанії Walt Disney company складала найбільший розмір − 96862 млрд. долл. в 2020 р., а частка нематеріальних активів коливалась від 53 % до 48 % від загальної вартості активів. Це обумовлено специфікою діяльності, оскільки компанія володіє авторськими правами на фільми та отримує від цього прибуток. Вартість нематеріальних активів Johnson & Johnson − 51,5−47,63 %, тобто вони дійсно складають більшу половину вартості активів компанії. Безперечно, що за таких умов вартість нематеріальних активів оцінюється певними методами саме за справедливою вартістю.

Оскільки нематеріальні активи у більшості випадків унікальні і їх неможливо оцінити візуально, необхідно застосовувати спеціальні підходи та дійсні методи оцінки.

Forreading.org.ua

5. 2. Особливості проведення оцінки нематеріальних активів згідно з міжнародними та національними стандартами обліку

Оцінка об’єктів інтелектуальної власності, які відносяться до нематеріальних активів, проводять за допомогою стандартів бухгалтерського обліку – П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» [1] та МСБО 38 «Нематеріальні активи» [2].

Схематично оцінку згідно до стандартів можна відобразити наступним чином (рис. 1).

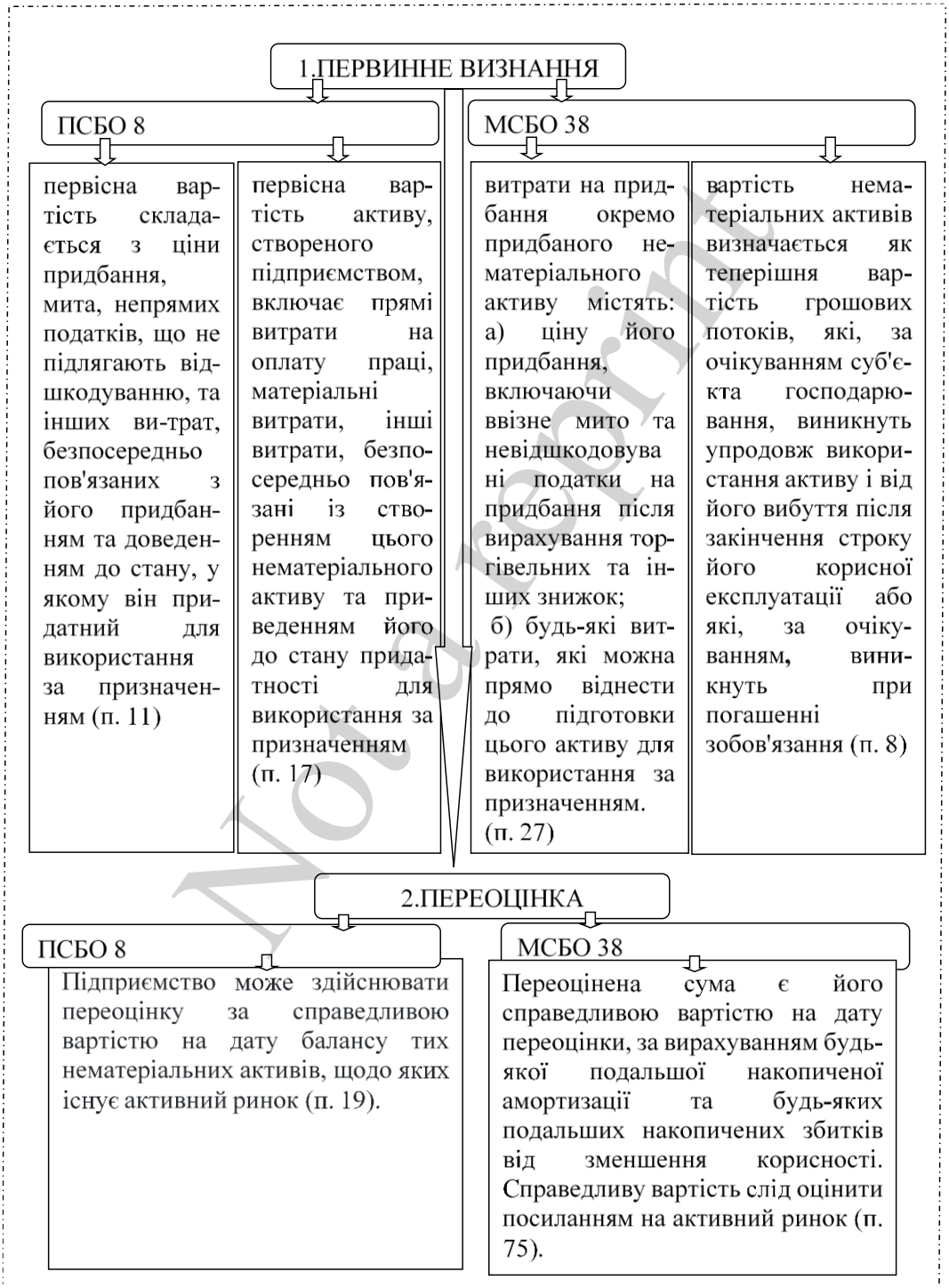

Рис. 1. Оцінка нематеріальних активів згідно до стандартів бухгалтерського обліку (власна розробка)

З наведених на рис. 1 тверджень можна зробити висновок, що підчас первинного визнання згідно стандартів передбачається оцінка за сумою витрат, тобто витратний підхід. Але ж при цьому МСБО 38 «Нематеріальні активи» містить визначення вартості і за дохідним методом. В подальшому підчас переоцінки вартість визначається за порівняльним підходом.

5. 3. Особливості проведення оцінки нематеріальних активів з урахуванням наявної інформації

Оцінка об'єктів інтелектуальної власності проводиться шляхом застосування загальновідомих у міжнародній практиці підходів: дохідного, витратного та порівняльного. Такі ж самі підходи до оцінки використовують і вітчизняні дослідники, що відповідає вимогам Національного стандарту N 4 "Оцінка майнових прав інтелектуальної власності" [4].

Розглянемо більш детальніше методи оцінки інтелектуальної власності, які застосовуються в міжнародній та національній практиці. Враховуючи норми Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» та розробки вчених [10–20], доцільно виділити наступні методи оцінки, які застосовуються найчастіше (рис. 2).

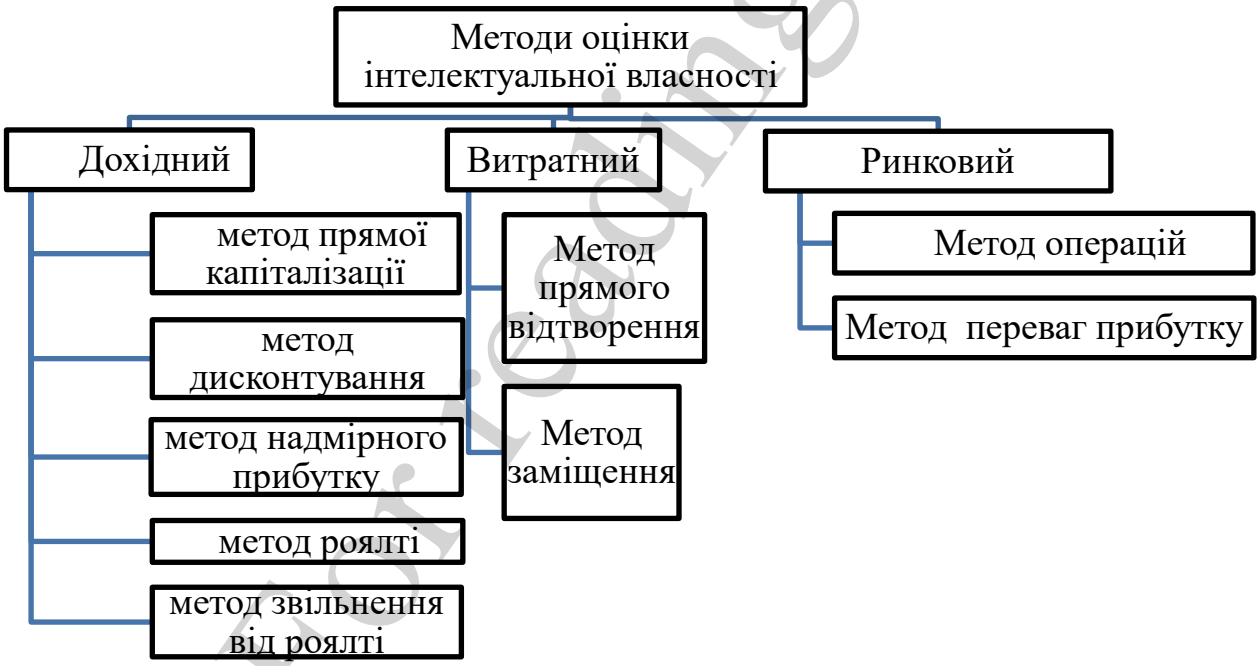

Рис. 2. Методи оцінки нематеріальних активів (власна розробка)

Розглянемо особливості застосування різних підходів.

В основу дохідного підходу покладена оцінка вартості на підставі визначення очікуваних доходів, тобто застосовується у разі, якщо можливо встановити дохід від використання такого активу. В рамках цього підходу виділяють методи прямої капіталізації, дисконтування грошових потоків, надмірного прибутку, роялті, звільнення від роялті. Метод роялті найчастіше використовується в міжнародній практиці, при цьому ціна ліцензій визначається виходячи з вартості роялті протягом періоду використання нематеріальних активів. Альтерна-

for reading only

тивним є метод звільнення від роялті. Цей підхід оцінює частку прибутку компанії, яка відноситься на об’єкт інтелектуальної власності, виходячи зі ставки роялті, яку компанія сплатила б за використання активу, якби вона не була власником цього активу. Іншими словами, вартість активу дорівнює вартості роялті, від якої компанія звільняється внаслідок володіння активом. Цей метод застосовує ставку роялті на основі наявних ринкових даних для ліцензій, що включають подібні активи, галузі, території та інші характеристики.

Слід відзначити, що на перший погляд, дохідний підхід є найоптимальнішим. Дійсно, згідно до П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» нематеріальний актив слід відображати в балансі, якщо підприємство в подальшому отримує майбутні економічні вигоди від реалізації чи використання нематеріального активу [2]. Тобто апріорі підприємство визнає нематеріальні активи за умови прогнозування певних економічних вигід. Але ж фактично провести оцінку економічних вигід або доходу не завжди можливо, оскільки в умовах економічної нестабільності безліч факторів можуть негативно вплинути на прогнозний показник доходів.

На відміну від доходного підходу, витратний підхід спирається на визначення розміру витрат, які необхідні для відтворення або заміщення об'єкта оцінки. Метод прямого відтворення спирається на встановлення поточної вартості витрат на створення (розроблення) або придбання на дату проведення оцінки певних прав інтелектуальної власності.

Вартість заміщення встановлюється на основі поточної вартості витрат на створення чи придбання об'єкта права інтелектуальної власності, подібного до права інтелектуальної власності, що оцінюються. Цей об’єкт може замінити оцінюваний за певними показниками.

Саме витратний підхід за змістом відповідає порядку розрахунку вартості об’єктів нематеріальних активів в бухгалтерському обліку [2]. Згідно з цим підходом, до вартості об’єктів включаються всі витрати, пов’язані із придбанням або створенням нематеріальних активів. У разі застосування такого методу підчас створення інтелектуальної вартості підприємство повинно накопичувати прямі витрати. До прямих витрат відносяться витрати на заробітну плату, матеріали та інші витрати, безпосередньо пов'язані із створенням такого активу та доведенням його до придатного стану.

Порівняльний підхід використовується у разі наявності достатнього обсягу необхідної інформації щодо цін на подібні об'єкти. Сукупність параметрів порівняння формується з факторів, що впливають на вартість майнових прав інтелектуальної власності.

Відповідно до Методики оцінки майнових прав інтелектуальної власності підчас застосування порівняльного підходу необхідно врахувати три важливих аспекти [5]:

1) чи є в наявності інформація відносно продажу подібних об'єктів нематеріальних активів;

2) чи є доступною інформація про ціни продажу і умови договорів;

3) чи доступна аналітична інформація про вплив на їх вартість певних особливостей і характеристик об'єктів інтелектуальної вартості.

Not a reprint

Оскільки інтелектуальна власність- специфічний вид активів, аналогів знайти дуже важко, а отже і провести таке оцінювання.

У разі відсутності зазначеної інформації необхідно розглянути можливість проведення оцінювачем самостійного дослідження.

В результаті ринкова вартість інтелектуальної власності визначається шляхом коригування цін продажу подібних об'єктів з урахуванням коригувань.

Проте, враховуючи особливості цього підходу, вважаємо, що основним недоліком порівняльного підходу є неможливість знайдення аналогу для порівняння у ряді випадків та показників для коригування вартості.

5. 4. Інформаційно-методичне забезпечення оцінки об’єктів інтелектуальної власності в умовах обмеженої інформації

Обґрунтування методу оцінки інтелектуальної власності пов’язане із особливостями різних об'єктів інтелектуальної власності та способом їх отримання. Вони є унікальними і це виключає можливість використання єдиної підходу до розрахунку і в кожному випадку вимагає індивідуального підходу, який заснований на врахуванні певних аспектів.

Суттєву роль підчас вибору методів оцінки інтелектуальної власності відіграє та інформація, яка є основою для проведення оцінки. Першим і найбільш переважним методом оцінки серед перелічених методів є дохідний підхід- дійсно саме він відповідає вимогам міжнародних стандартів, оскільки орієнтується на майбутні економічні вигоди. А, як відомо, саме міжнародні стандарти повинні мати пріоритет підчас визначення справедливої вартості активів. Але ж не завжди є в наявності достовірна інформація щодо розміру майбутніх економічних вигід. Крім того, для об’єктів інтелектуальної власності, які використовуються не тільки на рівні міста або країни, але й розповсюджуються на світовому рівні, саме дохідний підхід може забезпечити достовірну оцінку. Дійсно, доходи від їх використання можуть налічувати міліарди доларів, а в деяких країнах вартість таких активів складає мізерний відсоток.

Другим методом, який слід застосовувати у разі відсутності необхідної інформації є витратний підхід. Він заснований переважно на нормах національних стандартів обліку. Його застосування доцільне у разі, якщо відсутня інформаціє щодо розміру доходів, але є наявні показники, які свідчать про розмір витрат щодо створення об’єктів інтелектуальної власності. У разі відсутності достовірної інформації щодо розміру витрат слід звернутися до порівняльного підходу. Необхідна інформація може бути зібрана на підставі проведення додаткових досліджень аналогічних об’єктів.

Таким чином, вибір методу оцінки об’єктів інтелектуальної власності потребує проведення оцінки наявної інформації з позиції можливості подальших аналітичних розрахунків.

Процедура оцінки повинна починатися з аналізу об’єктів, що оцінюються, встановлення певних обмежень, визначення необхідних параметрів, аналіз отриманих результатів.

Результати проведених досліджень дозволили сформувати модель інформаційно-методичного забезпечення оцінки об’єктів інтелектуальної власності в умо-

For reading only

вах обмеженої інформації, що дозволяє з врахуванням наявної інформації обґрунтовано обрати метод ОІВ (рис. 3). При цьому важливо зауважити, що у разі відсутності необхідної інформації для застосування зазначених методів оцінки, використовуються приблизні оцінки, які базуються суто на поглядах експертів. Якість експертної оцінки суттєво залежить від досвіду та компетентності експерта.

Схематично вибір методу оцінки інтелектуальної власності та проведення процедури оцінки представлено у наступному вигляді (рис. 3).

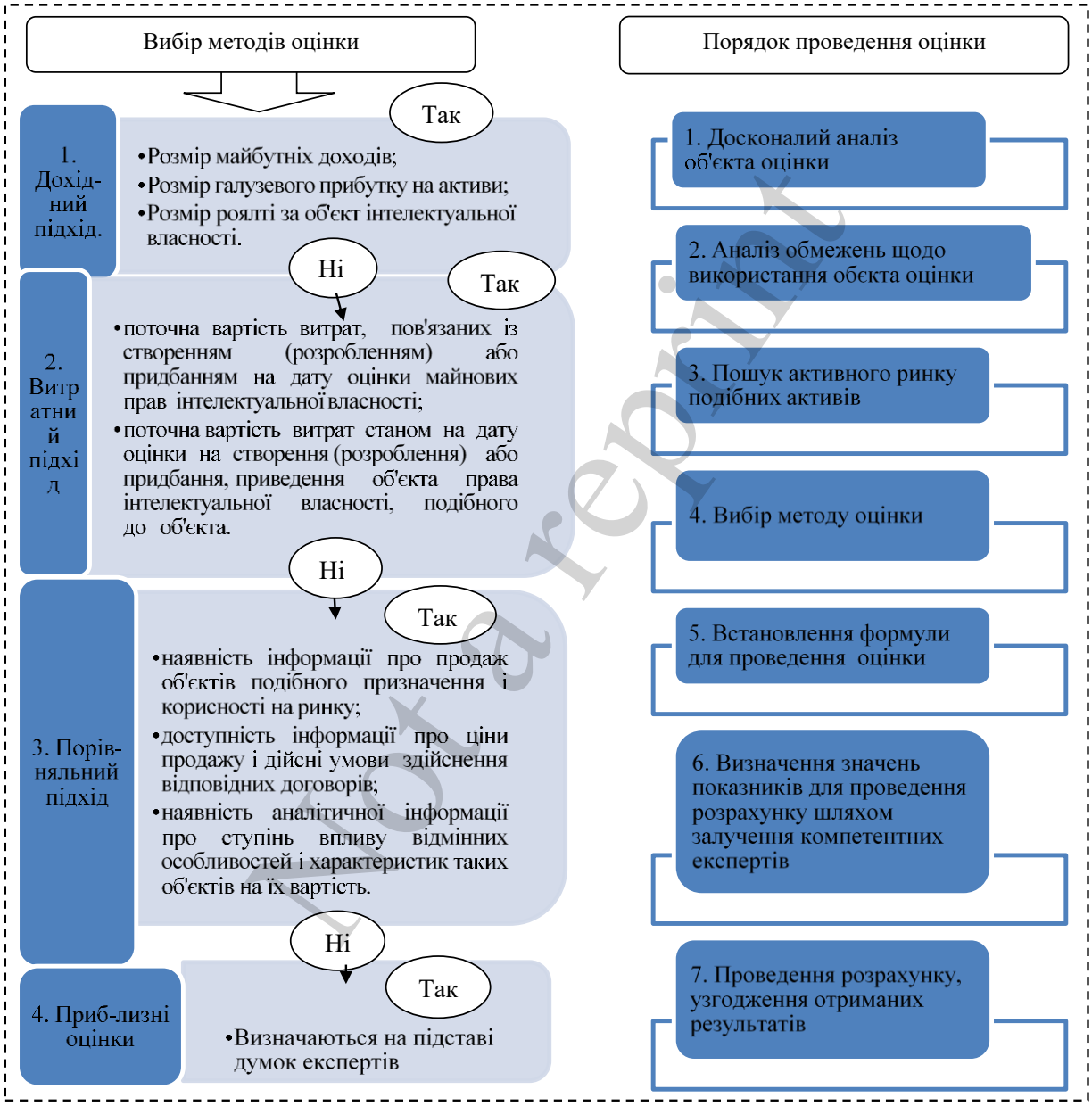

Рис. 3. Модель інформаційно-методичного забезпечення оцінки об’єктів інтелектуальної власності в умовах обмеженої інформації (власна розробка)

Таким чином, сформоване інформаційно-методичне забезпечення оцінки об’єктів інтелектуальної власності в умовах обмеженої інформації передбачає можливість обґрунтовано підібрати найбільш адекватний метод оцінки вартості ОІВ до наявної інформації та послідовно здійснити проведення оціночних процедур.

6. Обговорення результатів створення теоретико-методичних положень оцінки об'єктів інтелектуальної власності

Проведення розрахунків частки вартості нематеріальних активів у загальній вартості активів свідчить, що у світових компаній інколи вона складає більше 50 % (табл. 2). Але для більшості підприємств України їх вартість є меншою, ніж 1 % (табл. 3). Розмір інвестицій у нематеріальні активи підприємств є також незначними (табл. 1). З цього слід зробити висновок про викривлення показників оцінки нематеріальних активів. Найвірогідніше це пов'язане із відсутністю необхідної інформації та оцінкою за витратним методом.

В роботі проведено дослідження різних методів оцінки нематеріальних активів, на відміну від дослідження [13], де згадуються методи оцінки лише за міжнародними стандартами обліку. Згідно до національних та міжнародних стандартів обліку встановлено, що оцінка спирається як на економічні вигоди (доходи), так і на витрати. В результаті сумісного аналізу досліджень фахівців та нормативних актів було встановлено, що ОІВ проводиться трьома методами – дохідним, витратним та порівняльним. Кожен з методів має свої переваги та недоліки, що пов'язане із обмеженістю наявної інформації.

В дослідженні, на відміну від роботи [17], де пропонується самостійно обирати методи оцінки нематеріальних активів, враховуючи витрати на проведення оцінки, ступінь невизначеності вимірів та інші, запропонований послідовний порядок проведення оцінки та вибору того чи іншого методу оцінки на підставі наявної інформації. При цьому слід враховувати, що дохідний підхід є найбільш рекомендованим для застосування, оскільки саме він надає можливість відобразити розмір майбутніх економічних вигід. Якщо така інформація є в наявності, то використовується саме той метод, який потребує її використання. У той же час в працях дослідників ці питання недостатньо оговорюються і не встановлена чітка послідовність дій щодо визначення вартості оцінки об'єкту.

Отже, запропонована в роботі модель інформаційно-методичного забезпечення оцінки ОІВ в умовах обмеженої інформації містить необхідну інформацію, яка повинна бути врахована підчас оцінки і дозволяє обґрунтовано обрати певний метод оцінки. Крім того, модель висвітлює питання порядку проведення оцінки з конкретизацією послідовності дій.

Але ж дослідження має певні недоліки. Дійсно, в умовах обмеженості інформації не звернено необхідної уваги на порядок визначення розміру доходів з урахуванням рівня розповсюдження об'єкта інтелектуальної власності – регіональний чи світовий. Такий розрахунок має мати певні особливості і містити відповідні припущення.

Ця проблема може бути поглиблена та досліджена в подальшому, з урахуванням вірогідності певних ризиків, пов'язаних із прогнозуванням розміру доходів.

7. Висновки

1. Проведений аналіз статистичних даних компаній щодо вартості нематеріальних активів та встановлено, що їх вартість в деяких компаніях США перевищує 50 % активів, але інколи навпаки – так, в українських провідних компа-

Репозиторій ОНЕУ

ніях їх вартість складає менше 1 % вартості активів, тобто вони недооцінені, їх вартість врахована за сумою первинних витрат на їх створення.

2. Досліджений порядок оцінки нематеріальних активів згідно до МСБО 38 «Нематеріальні активи» та П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», в результаті чого встановлено, що первинна оцінка за стандартами ґрунтується на застосуванні витратного підходу, переоцінка проводиться на підставі порівняльного підходу.

3. Визначені особливості проведення оцінки нематеріальних активів дохідним, витратним та порівняльним підходом. В результаті дослідження встановлено, що дохідний підхід є найоптимальнішим, оскільки відповідає основної сутності активів – принесення економічних вигід. Але ж фактично провести оцінку економічних вигід не завжди можливо, оскільки в умовах економічної нестабільності безліч факторів можуть негативно вплинути на прогнозний показник доходів. Встановлено, що витратний підхід за змістом самий простий і відповідає порядку розрахунку вартості об’єктів нематеріальних активів в бухгалтерському обліку – до вартості об’єктів включаються всі витрати, пов’язані із придбанням або створенням нематеріальних активів. Але вартість у разі використання такого підходу незначна. Порівняльний підхід використовується у разі наявності достатнього обсягу необхідної інформації щодо цін на подібні об'єкти, але оскільки ОІВ специфічні дуже важко знайти подібні об’єкти, а, отже, визначити таку інформацію.

4. Результати проведених досліджень дозволили сформувати модель інформаційно-методичного забезпечення оцінки об’єктів інтелектуальної власності в умовах обмеженої інформації. Ця модель містить необхідну інформацію, яка повинна бути врахована підчас оцінки, порядок проведення оцінки з конкретизацією послідовності дій. Використання цієї розробки дозволяє вирішити проблему вибору методу оцінки ОІВ.

Література

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8. Нематеріальні активи № 242 (1999). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99#Text

2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38). Нематеріальні активи № 929_050 (2012). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050#Text

3. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні № 2658-III (2001). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text

4. Національний стандарт № 4. Оцінка майнових прав інтелектуальної власності № 1185 (2007). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF#Text

5. Методика оцінки майнових прав інтелектуальної власності № 740 (2008). URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0726-08

6. European Valuation Standards. Guidance Note 8 «Valuations of Intangible Assets» (2003). TEGoVA. URL: http://www.tegova.org

7. European Valuation Standards (2016). TEGoVA. URL: https://www.tegova.org/en/p4912ae3909e49

Not a reprint

8. International Valuation Standards 2017. URL: http://www.cas.org.cn/docs/2017-01/20170120142445588690.pdf

9. RICS Valuation – Global Standards 2017. URL: https://www.rics.org/globalassets/rics-website/media/upholding-professional-standards/sector-standards/valuation/red-book-2017-global-edition-rics.pdf

10. Haskel, J., Westlake, S. (2021). Capitalism without Capital: The Rise of the Intangible Economy (an excerpt). Journal of Economic Sociology, 22 (1), 61–70. doi: https://doi.org/10.17323/1726-3247-2021-1-61-70

11. Osinski, M., Selig, P. M., Matos, F., Roman, D. J. (2017). Methods of evaluation of intangible assets and intellectual capital. Journal of Intellectual Capital, 18 (3), 470–485. doi: https://doi.org/10.1108/jic-12-2016-0138

12. Russell, M. (2016). The valuation of pharmaceutical intangibles. Journal of Intellectual Capital, 17 (3), 484–506. doi: https://doi.org/10.1108/jic-10-2015-0090

13. Chalmers, K., Clinch, G., Godfrey, J. M., Wei, Z. (2011). Intangible assets, IFRS and analysts' earnings forecasts. Accounting & Finance, 52 (3), 691–721. doi: https://doi.org/10.1111/j.1467-629x.2011.00424.x

14. Dainienė, R., Dagilienė, L. (2014). Accounting-based Valuation of Innovation: Challenges and Perspectives. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 156, 589–593. doi: https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.11.246

15. Wang, X., García, F., Guijarro, F., Moya, I. (2011). Evaluating patent portfolios by means of multicriteria analysis. Revista de Contabilidad, 14 (1), 9–27. doi: https://doi.org/10.1016/s1138-4891(11)70020-6

16. Kirk, C. P., Ray, I., Wilson, B. (2012). The impact of brand value on firm valuation: The moderating influence of firm type. Journal of Brand Management, 20 (6), 488–500. doi: https://doi.org/10.1057/bm.2012.55

17. Александров, А. В. (2016). Справедливая оценка нематериальных активов в системе учета. Международный научно-исследовательский журнал, 6 (48), 6–9. doi: https://doi.org/10.18454/IRJ.2016.48.021

18. Диба, В. М. (2016). Методологічні основи оцінки нематеріальних активів корпорації. Інвестиції: практика та досвід, 13, 23–28.

19. Мороз, О., Азарова, А., Года, К. (2012). Методи оцінювання об'єктів інтелектуальної власності. Економічний аналіз,10 (2), 422–425.

20. Kadirovich, R. N., Juraevna, T. M., Shaomin, L. (2021). Improving The Intangible Assets Accounting: In A Pandemic Period. Psychology and Education Journal, 58 (1), 28–42. doi: https://doi.org/10.17762/pae.v58i1.652

21. Статистичні показники. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

22. Фінансова звітність акціонерних товариств. URL: https://smida.gov.ua/db

23. Баланс (Звіт про фінансовий стан). URL: https://fed.ua/wp-content/uploads/finzvit_2019_year.pdf

24. Офіційний сайт ДП Українська геологічна компанія. URL: https://ukrgeol.com/ua/finzvit/

25. Фінансова звітність міжнародних компаній. URL: https://www.macrotrends.net/

Forecasting.org